

Шановні читачі!

Нещодавно в Інтернеті було опубліковано тези та пропозиції генерального директора видавництва «Фоліо» О. Красовицького щодо питання реформування бібліотечної галузі.

З огляду на те, що ці тези викликали неабиякий резонанс, редколегія нашого часопису, з дозволу автора, пропонує їх вашій увазі в перекладі з російської і запрошує до обговорення порушених проблем.

О. Красовицький,
генеральний директор видавництва «Фоліо»

ДО ПИТАННЯ РЕФОРМ У БІБЛІОТЕЧНІЙ ГАЛУЗІ

ПЕРШОЧЕРГОВИМИ реформами є:
– кваліфікаційні вимоги до кадрів, зміна ставлення до системи управління;
– створення єдиного електронного каталогу бібліотек області, єдиного обласного читацького квитка;
– зміна системи закупівель, єдиний електронний каталог пропозицій до закупівель.

Тези.

1. Вводиться трирівневий принцип комплектування бібліотек. Міністерство культури України відповідає за національні та державні бібліотеки, Міністерство разом з областями паритетно відповідає за обласні та районні; місцеві громади відповідають за сільські і міські бібліотеки.

2. Вводяться норми комплектування на душу населення, і норми бібліотечного обслуговування. Наприклад, одна бібліотека на громаду, не менше ніж на 30 000 осіб, решта – за бажанням. Наприклад, закупівлі не менше 0,3 книги на душу населення на рік. Якщо менше – питання про опротестування бюджету префектом.

3. Обов'язкове введення єдиного електронного каталогу, починаючи з району й вище. Під'єднання безправних сканованих електронних документів до каталогу з можливістю безоплатного доступу через Wi-Fi у приміщенні бібліотек.

4. Створення платної електронної платформи з єдиним реєстром авторських прав (вести його можна спільно з Мін'юстом).

5. Кваліфікаційні вимоги і переатестація бібліотечарів від районного рівня.

6. Щорічні дослідження незабезпеченого попиту, статистика фізично й морально застарілих книг по всій базі бібліотек, розгорнута електронна звітність по фондах бібліотек.

7. Одночасне створення комісії по фондах відразу після створення єдиного електронного каталогу.

8. Виділення коштів у бюджеті–2016 на такий каталог, на єдину платформу, на комплектування.

9. Скасування тендерів на закупівлю у виробників книжок і створення нової системи закупівель Міністерства культури України. Створення єдиного міжвидавничого каталогу для закупівель бібліотеками.

10. Нормативи щодо наявності у фондах бібліотек книг мовами європейських країн і мовами країн ООН. І нацменшин.

11. Створення дорожньої мапи.

Таким чином, **перша теза** щодо бібліотечної дорожньої мапи.

1. Єдиний електронний каталог книг у бібліотеках України. Єдиний читацький квиток (електронний – картка), знов ж таки – в єдиній базі.

Крім того, що це є в більшості цивілізованих, і не дуже, країн, хочу пояснити плюси цих явних, але нералізованих у нас речей:

а) облік і контроль. Суспільство буде знати, які книги є в наявності і в яких бібліотеках, які книги є в нових надходженнях (і, о жах, за якими цінами придбані);

б) зручність описів. Ми привчені до того, що списувати книги не можна. До речі, в сучасних європейських бібліотеках термін життя широкоживаних книг – 10–12 років максимум;

в) зручність контролю за популярністю тих чи інших книг чи авторів, вивчення незадоволеного попиту;

г) перший крок для переміщення книг до читача із метрополії до околиць, з міста до села. Пошта, бібліобус, кур'єр і т. д. (щодо платника – є варіанти);

д) економія на фондах. При вирішенні питання щодо переміщення, частину книг достатньо мати в районних бібліотеках;

е) формування бібліотечного замовлення на новинки без корупції;

є) колосальна економія трудовитрат при внесенні каталожних карток у базу;

ж) скорочення мережі бібліотек за рахунок реально не працюючих.

Теза друга щодо бібліотечної реформи.

2. Нормативи:

а) ніхто не заперечує, що наша країна – бідна. 16 000 публічних бібліотек нам не потрібно, навіть 10 000 ми не потягнемо. Це не виправдане навантаження на місцеві бюджети. Краще мати одну велику бібліотеку на громаду з 25 000 чоловік, ніж 15 ніяких. Кошти краще направляти на нові фонди, ніж на опалення зберігання макулатури та відмивання грошей на ремонті сільських клубів;

б) однак, разом із можливістю зекономити, місцевій владі для запобігання надлишковому прагненню до ліквідації бібліотек варто спустити норматив щодо мінімальних норм бібліотечного обслуговування населення, – мінімум одна бібліотека на жителів. Як гадаєте, скільки? Мінімум 5–6 примірників книг не ста-

ріше 15 років на душу населення у фондах бібліотек громади. Мінімум 0,3–0,4 книги на душу населення, закуплених на рік за бюджетні або спонсорські кошти. Певні якість інтернету й кількість робочих місць за комп'ютерами в бібліотеці. Вимоги щодо каталогізації. Щодо кваліфікації працівників. Щодо проведення культурних заходів і т. д.;

в) говорячи про нормативи постачання, я би відразу поставив питання про відповідальність бюджетів різних рівнів. Наприклад, відповідальність Мінкультури виключно за національні бібліотеки. Відповідальність Мінкультури паритетно з обласною владою за обласні й районні бібліотеки. Відповідальність влади області й міста паритетно за сільські і місцеві бібліотеки.

Третя теза щодо бібліотечної реформи.

За даними на початок 2014 р. в країні було близько 20 000 шкільних, 600 вишівських, не менше 1 000 відомчих бібліотек. І це плюс до 16 000 публічних. На нашу бідну країну, котра багато років не купує практично книги у фонди бібліотек, – майже 40 000 книгосховищ, які ми утримуємо. І це – у XXI ст., коли саме логістичні рішення замінюють подібні непотрібні склади.

а) почнемо зі шкільних бібліотек. Всі вони зберігають переважно фонд підручників (бо кожний підручник купується для використання протягом 5 років, по факту – 7–8, незважаючи на програми). При змінюваному складі учнів, чи не буде краще мати районний чи обласний фонд підручників з мобільним переміщенням за потребою?

Сільські школи з малою чисельністю підручників зазвичай розміщуються по сусідству з сільськими бібліотеками з незначною кількістю відвідувачів. Якщо до сьогодні можливість об'єднання блокувалася належністю шкільних і публічних бібліотек до різних відомств, то зараз усе перебуває під впливом однієї громади і її вирішувати. Можна лише грамотно порадити й запропонувати механізм такого злиття. Адже в громаді не буде управління культури і освіти... Це дасть змогу вирішити ще одне важливе питання – потрапляння книги в таку об'єднану бібліотеку знімає питання і дорослого читача, і підлітка. Особливо це стосується класичної художньої літератури і науково-популярних, історичних, етнографічних видань. Треба вивчити досвід Рівненської області з об'єднання шкільних та публічних бібліотек та запропонувати громадам інструктивні документи щодо такого об'єднання;

б) вишівські бібліотеки. Сьогодні при визначенні ліцензійних вимог до вишів є й вимоги щодо наявності та поповнення бібліотек. Проблема в тому, що на ці вимоги легко заплющують очі, але також і в тому, що самі вимоги виписані більш ніж поверхово. Сучасний же європейський виш має не тільки прекрасні наукові і навчальні фонди бібліотек, а й уважно стежить за тим, щоби на полиці потрапляли твори класичної і сучасної літератури в якісних друках у твердій палітурці.

в) відомчі і спеціальні бібліотеки. Можливо, їх багато (якщо вважати, що ми вже вирішили питання з логістикою). Але головна біда медичних, театральних, аграрних, наукових бібліотек – відсутність нових надходжень, у т. ч. іншими мовами, відсутність передплат світових баз даних, відповідних електронних спеціалізованих видань, навіть вітчизняних електронних платних ресурсів.

г) нормативи і кваліфікація. Розроблення сучасних вимог до бібліотек стосується не тільки публічних бібліотек. Бачу роль Міністерства культури саме в цьому – організації не тільки системи обліку, а й в якісному на-

ближенні вимог щодо бібліотек різного типу відповідно до світових стандартів.

Четверта частина бібліотечної «Книги змін». **Електронні книги. Оцифрування. Авторські права. Піратство.**

а) у нас досі відсутня практика системної законної видачі бібліотеками електронних книг читачам із дотриманням авторських прав. У світі існують декілька методів роботи бібліотек з читачами: 1. Повністю електронні бібліотеки, що працюють через свої портали (платник – споживач або держава), для зареєстрованих читачів (я тут не кажу про приватні сайти електронних книг, тільки про державні бібліотеки). 2. Бібліотеки, що надають доступ до електронних книг тільки на своїй території, через паролі для планшетів з обмеженням скачування й пересилання через Wi-Fi або на стаціонарних комп'ютерах, підключених до локальної мережі без виходу в Інтернет. 3. Бібліотеки, що надають доступ тільки до оцифрованих чи електронних книг, права на котрі є загальнонаціональним надбанням. 4. Бібліотеки періодичних, наукових і електронних документів і реєстрів державних органів з обмеженим доступом (починаючи з 01.10.15 Мін'юст розкрив велику кількість таких реєстрів для вільного доступу). 5. Бібліотеки, котрі видають книги на захищених від копіювання носіях різного типу. 6. Архіви;

б) в Україні держава не виділяє бібліотекам кошти для оплати прав на електронні книги для розрахунку з правласником за видані читачам електронні книги. В Росії, наприклад, в останні роки це – 500 млн руб. тільки з Федерального бюджету. Питання вирішується просто. Потрібно, нарешті, на державному рівні визнати електронну книгу для бібліотек рівноцінним паперовій книзі носієм інформації. В такому випадку має бути або закупівля електронних носіїв з книгами чи базами даних як матеріальних предметів зберігання, або виділення бібліотекам грошей на оплату послуги з права доступу;

в) електронні книги можуть надаватися бібліотекам кожній окремо, а може бути створений єдиний національний портал (у т. ч. й на грантові гроші) для надання бібліотечних послуг через паролі, що надаються акредитованим бібліотекам. Це зовсім не складно, враховуючи, міжнародний досвід і програмне забезпечення;

г) оцифрування. Сьогодні – це справа кожної бібліотеки. Абсурд. Держава оплачує працю людей, які в різних містах дублюють один одного. При єдиному національному реєстрі оцифрованих книг, при каталогізуванні за відповідним стандартом скасування дублювання не тільки зекономить трудовитрати, а й прискорить процес повної інформатизації бібліотечного ресурсу. Надзвичайно важливо забезпечити контроль за якістю там, де примірники пошкоджені, і контроль за правністю для видань, де діють права авторів та їх нащадків;

д) це питання стосується не тільки книг і не тільки бібліотек. Певен, що дуже скоро ми перейдемо до єдиного реєстру авторських прав – нотаріального або державного;

е) боротьба з піратством. Наша держава все ще залишається в списках головних піратів світу. Рік-півтора – і нас змусять дотримуватися законів, котрі вочевидь зрозумілі для будь-якої цивілізованої країни. Стосовно бібліотек, то тут не потрібні окремі закони, але потрібні інструкції у сфері електронного книговидавання від Мінкультури. Наприклад, свіжа історія існування сайту, де за гроші надавався доступ практично до

будь-якої дисертації та наукової публікації з Бібліотеки імені В. І. Вернадського. Наприклад, фактичний крах навчального книговидання для вищої школи стався з вини вишівських бібліотек, котрі вважали, що сканування підручників для студентів вишу не має стосунку до видавця, який видав підручник. Якщо відкриється інформація про те, що оцифровано в провінційних і вишівських бібліотеках, видавцям і авторам не буде сумно в судах протягом найближчих років...

П'ята теза. Держзакупівлі.

Все просто:

а) найпростіша теза. Для того, щоби запобігти корупції, не купувати будь-що, достатньо забрати в чиновників центральних відомств функцію щодо необхідності вибирати книги. А для цього треба розподілити всю суму фінансування між бібліотеками, де планується закупівля книг. Якщо потенційна робота Міністерства культури і Держтелерадіо полягає тільки у створенні міжвидавничого відкритого каталогу книг, забезпеченні договірної роботи з видавництвами, логістики й руху грошей, – нема де вкрати і нема кого підозрювати;

б) міжвидавничий каталог. Також легко, це має бути електронна форма, котра на сайті Міністерства культури України заповнюється видавцями. Справа Міністерства – перевірити авторські договори, можливо, зразки книг зібрати і виставити, відфільтрувати книги, що не підходять за жанром (рекламні, еротичні, навчальні). У разі наявності такого каталогу – всі закупівлі книг українських видавництв від виробників можуть бути звільнені від тендерних процедур, бо ціна єдина;

в) відбір. Кожна бібліотека отримує свою суму віртуальних грошей (або кожна область, чи район), по вертикалі передають своє замовлення по міжвидавничому каталогу, після чого виконується зведена закупівля Міністерством (чи областями, в даному випадку неважливо). Якщо до грошей бюджету Міністерства будуть додані місцеві бюджетні або спонсорські гроші – система та сама;

г) імпорتنі книги – на тендер цінних пропозицій. Знову ж таки, має бути створений єдиний електронний

каталог за принципом голландського аукціону – на пониження. Обов'язковим нормативом має бути потрапляння в бібліотеки книг мовами європейських країн, а не тільки з Росії. Це один із ключових моментів. Ми – в Європі, і наш шлях до зближення з нею веде через культуру й освіту.

Бібліотеки. Шоста теза. Кадрова. Спроби говорити про це завжди наражаються на звинувачення в неполіткоректності.

а) з моєї точки зору, бібліотекарі – одна з найконсервативніших професій. Природно, є винятки, й вони підтверджують правила;

б) за сьогоднішніх дуже малих надходжень новинок – надто мало відвідувачів (у середньому в перший рік в Україні кожен новинку бере в руки півтора читача, в Німеччині при поповненні фондів в 40–60 разів більше кожна новинка цікавить 4 читачів протягом першого року);

в) у такій ситуації в багатьох працівників бібліотек, крім ентузіастів книжкової справи, відсутній стимул до розвитку бібліотек. Зарплата низька, але й робити майже нічого не треба, якщо нема відвідувачів. Особливо це стосується сільських бібліотек;

г) для запобігання такому підходу до справи, крім обов'язкових нормативів нових надходжень книг, потрібно встановити низку кваліфікаційних вимог для персоналу – іспит з інформатики, іспит із сучасних бібліографічних знань, починаючи з районного рівня – зі знання державної мови, книгознавства та ін.;

д) нові програми навчання і держзамовлення на випускників відповідних спеціальностей, а не по 120 випускників на рік на всю країну;

е) заміна звичної «галочки» при перекваліфікації керівників бібліотек на реальне навчання;

є) введення в практику бібліотек роботи з носіями інформації, якими можуть похвалитися сучасні європейські медіатеки: відео, аудіо, комп'ютерних програм, ігор, електронних книг.

Переклала з російської **С. Басенко**,
провідний бібліотекар

Національної парламентської бібліотеки України